

УДК 316.1 – 057

ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Агаларова Карина Адиліївна – доцент кафедри соціології та політології Національного технічного університету «ХПІ»

У статті аналізується феномен політико-ідеологічної ідентифікації особистості, наводяться дефініції відповідного поняття, що існують у сучасному соціогуманітарному, зокрема соціологічному, знанні. Підкреслюється, що актуалізація досліджень політико-ідеологічної ідентифікації зумовлюється розвитком в Україні багатопартійності, політичного плюралізму та водночас ідеологічною кризою партійного будівництва, маркетизацією політичної (взаємодії та іншими чинниками. Зазначається, що за цих умов викликає питання сама ідентифікаційна природа політико-ідеологічних конструктів особистості. Акцентується увага на багатоманітності сучасних ідентифікаційних практик та плинності політичного процесу, зокрема, на його маркетоморфності, економізованості, веберіанській раціоналізованості тощо. Підкреслюється, що політико-ідеологічну ідентифікацію можна концептуалізувати як процесуальний аспект політико-ідеологічної ідентичності.

Ключові слова: політико-ідеологічна ідентифікація, політико-ідеологічна ідентичність, політична активність, ціннісне поле особистості.

В статье анализируется феномен политико-идеологической идентификации личности, приводятся дефиниции соответствующего понятия, существующие в современном социогуманитарном, в частности социологическом, знании. Подчеркивается, что актуализация политико-идеологической идентификации обусловлена развитием в Украине многопартийности, политического плюрализма и одновременно идеологическим кризисом партийного строительства, маркетизацией политического (взаимо) действия и другими факторами. В этих условиях вызывает вопрос сама идентификационная природа политико-идеологических конструктов личности. Акцентируется внимание на разнообразии современных идентификационных практик и текучести политического процесса, в частности его маркетоморфности, экономизованности, веберовской рационализированности и т.д. Подчеркивается, что политико-идеологическую идентификацию можно концептуализировать как процессуальный аспект политико-идеологической идентичности.

Ключевые слова: политико-идеологическая идентификация, политико-идеологическая идентичность, политическая активность, ценностное поле личности.

The article analyzed the phenomenon of the political-ideological identity. The definition of the relevant concepts that exist in modern SHS especially at sociological knowledge is given. The author emphasizes that actualization of political-ideological identification caused by the development of a multiparty system, political pluralism and simultaneously ideological crisis of party building, marketization of political (inter)action and other factors. Under these conditions, the question about the identity nature of political-ideological constructs of personality is raised. Special research interest focuses on modern identity practices varieties and transformation of the political process especially at its` «marketomorfism», «economization», Weber's rationalization, etc. It is underlined that political and ideological identification can be conceptualized as process aspect of the political-ideological identity.

Keywords: political-ideological identification, political-ideological identity, political participation, field's value.

Політико-ідеологічна ідентифікація стає сьогодні предметом досліджень багатьох соціально-політичних наук. За сучасних умов актуалізація таких досліджень зумовлюється розвитком багатопартійності, політичного плюралізму та водночас ідеологічною кризою партійного будівництва в нашій країні, маркетизацією політичної діяльності та іншими об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Актуальність наукових, зокрема соціологічних, студій політико-ідеологічної ідентифікації визначається також тим, що за умов сучасного суспільства, що так швидко змінюється, викликає питання сама ідентифікаційна природа політико-ідеологічних конструктів особистості.

Характеризуючи ступінь розробленості обраної нами проблеми, підкреслимо, що ідентифікаційний дискурс соціальних наук представлений значною кількістю публікацій як зарубіжних (П. Бергер, Г. Блумер, Р. Дженкінс, Е. Еріксон, Т. Лукман, Д. Марсія, П. Таджефел, З. Фрейд та ін.), так і вітчизняних (В. Арбеніна, О. Белинська, О. Борисова, О. Данилова, В. Євтух, А. Жичкіна, О. Злобіна, С. Климова, С. Кримський, С. Макеєв, О. Мусієздов, С. Оксамитна, О. Омельченко, О. Павлова, В. Павленко, В. Серета, О. Симонова, О. Симончук, В. Тихонович, Н. Федотова, О. Швачко та ін.) дослідників. Аналізу ідентичностей безпосередньо у сфері політики присвятили свої роботи П. Бурд'є, Р. Інглехарт, А. Кемпбелл, Г. Лассуел, С. Ліпсет, С. Реншон, С. Роккан, С. Веселовський, О. Вишняк, Ю. Качанов, В. Кутир'ова, О. Лісеєнко, М. Міщенко, В. Осовський, В. Полтораєк, О. Попова, О. Резнік та ін.

Метою даної статті є визначення змісту поняття «політико-ідеологічна ідентифікація» та феноменів, що ним позначається.

Реалізуючи цю мету, перш за все спробуємо визначити, які габітуалізовані та поведінкові характеристики людини можуть бути показниками її політико-ідеологічної ідентифікації та ідентичності.

В сучасній науковій літературі поняття «політико-ідеологічна ідентичність» зустрічається рідко, поступаючись місцем поняттям «політична ідентичність» та «партійна ідентичність». При цьому під політичною ідентичністю найчастіше розуміють солідаризацію індивіда з політичним лідером, певною політичною спільнотою, ідеологією соціальної групи, її політичними символами [4, с. 58].

Деякі сучасні дослідники, наприклад Г. Таджефел, розуміють політичну ідентичність передусім як партійну, визначаючи її як стабільне позитивне емоційне ставлення до певної партії. Громадяни, які психологічно ідентифікують себе з політичною партією, можуть бути названі причасниками (participants), що зовсім не передбачає їхнього обов'язкового членства у даній організації [навод. за: 4, с. 65].

Поняття «політико-ідеологічна ідентичність», «партійна ідентичність» та «політична ідентичність», відповідно, «політико-ідеологічна ідентифікація», «партійна ідентифікація» і «політична ідентифікація» не є тотожними. Політико-ідеологічна ідентифікація розглядається нами як відправний момент політичної самосвідомості особистості, адже вона є процесом ототожнення себе із певним політичним суб'єктом, ідеологією чи символами, особливо враховуючи той факт, що політична ідеологія торкається вузлових проблем світогляду людей, державного й суспільно-політичного устрою, діяльності політичних партій [4, с. 69].

Якщо говорити про політико-ідеологічну ідентичність, то тут мова йде про ототожнення себе суб'єктом політичного процесу з певною політичною позицією, що визнається іншими суб'єктами політичних відносин. В той же час в сучасному політичному просторі все частіше спостерігаються деідеологізовані агенти, що не спираються на жодну ідеологію або ціннісну структуру, а партії та політичні діячі все частіше приходять до влади, не засновуючись на ідеології, а вдаючись до засобів політичного маркетингу, політичного піару, політичної «продажі себе» ситуативно, під конкретні вибори та під конкретний проєкт.

Щодо визначення поняття «політико-ідеологічна ідентифікація», то тут ми будемо спиратися на дефініцію, сформульовану українською дослідницею В. Кутир'овою, яка під політико-ідеологічною ідентифікацією розуміє процес солідаризації особистості із певною систематизованою сукупністю понять, ідей та уявлень, через які вона усвідомлює свій стан у системі суспільних відносин, оцінює існуючу соціально-політичну дійсність, виражає свої інтереси й обґрунтовує шляхи і засоби їхньої реалізації через механізми політичної участі. Ідентифікуючись, особистість засвоює й відтворює політичні цінності, погляди, ідеали, бере на себе певну політичну роль із відповідним набором прав, привілеїв та обов'язків [3, с. 20].

Спираючись на таке розуміння досліджуваного нами феномену, ми визначаємо політико-ідеологічну ідентифікацію як процес ототожнення себе індивідом з певною соціальною групою, яка відрізняється специфічними політичними поглядами, ідеями, уявленнями, інтересами, цінностями, установками, ставленням до соціально-політичного життя, політичною участю, електоральним вибором тощо. З огляду на це, політико-ідеологічну ідентичність ми визначаємо як систематизовану сукупність уявлень, поглядів та ідей, що виражають інтереси, цінності, установки та світогляд тієї чи іншої соціальної групи. На суб'єктивному рівні це проявляється як відчуття солідарності з системою певних політичних поглядів та ідей, що виражаються у відповідних знаннях, інтересах, цінностях, світогляді, установках та світогляді тієї чи іншої суспільної групи на соціально-політичне життя, що і складає сутність політико-ідеологічної ідентичності.

В операціональному вигляді ми розглядаємо політико-ідеологічну ідентифікацію як солідаризацію індивіда з політичним лідером, певною політичною спільнотою, ідеологією соціальної групи, з ідеями, поглядами, установками на соціально-політичне життя, а також реалізацію ним певних політичних та навколополітичних практик.

Саме це визначення і дозволяє концептуалізувати політико-ідеологічну ідентифікацію як процесуальний аспект політико-ідеологічної ідентичності, або, послуговуючись термінологією О. Резніка, як «процес солідаризації індивіда з політичним лідером, певною політичною спільнотою, ідеологією соціальної групи, її політичними символами» [4, с. 41].

Завдяки такому способі концептуалізації та операціоналізації політико-ідеологічна ідентифікація аналітично «розкладається» на солідаризацію індивіда з символікою (тобто йдеться про зовнішньо-символічний аспект політико-ідеологічної ідентифікації), ідеологією (тобто внутрішньо-символічний аспект), лідером (індивідуально-символічний аспект), спільнотою (колективно-символічний аспект), на засвоєння індивідом ролі (зовнішньо-поведінковий аспект – сума згаданих нами практик) та системи політичного світогляду – цінностей, поглядів, ідеалів, установок (внутрішньо-поведінковий аспект). Всі ці аспекти, на думку О. Резніка, можуть бути упорядковані як сума осей дослідження (ось символічна зовнішньо-внутрішня, ось символічна індивідуально-колективна, ось поведінкова зовнішньо-внутрішня). Ми вважаємо, що до цього переліку можна додати поведінкові індивідуально-колективні виміри.

У сучасному науковому знанні існують різні підходи до вивчення феномену політико-ідеологічної ідентифікації. Однією з оптик розгляду політико-ідеологічної ідентифікації є її аналіз кризь призму політичної активності, представлений, зокрема, М. Головиним. При цьому російський дослідник акцентує увагу на ціннісному змісті політичної активності, який, на його думку, полягає в тому, що «саме за важливими для особистості критеріями і параметрами політична активність організує життя в політичному середовищі, діяльність з управління соціумом» [2, с. 56]. Політична активність розглядається ним як передумова здійснення політичної діяльності відповідно до сформованої політичної культури особистості та вимог політичної системи. Політична активність – це також міра суб'єктності особистості відносно суспільства, міра її соціально-політичної зрілості. Таке розуміння політичної активності відображає погляд на особистість як на творця суспільних відносин, який здатен усвідомлено та цілеспрямовано виражати і відстоювати свої політичні погляди та переконання [2, с. 148]. Однак усе ще кризовий стан пострадянського, в тому числі українського, соціуму далеко не завжди дає реалізувати цю готовність. Ситуація соціокультурної трансформації істотно відбивається на ціннісній свідомості населення, перш за все молоді, роблячи більш рухливими її ідентичності, цінності, погляди, позиції, провокуючи самостійність, творчу активність у вирішенні проблем не тільки власної життєдіяльності, але й суспільства в цілому.

Серед політичних ідентичностей особистості особливе місце належить тим з них, що мають не лише формальний, зовнішній, поведінковий компоненти, а передусім тим, що вибудовуються на ціннісних засадах. Коли особистість віддає перевагу певним політичним цінностям, вона ідентифікує себе з їхніми прихильниками. «Під політичними цінностями слід розуміти певні об'єкти реального або уявного характеру, матеріальної або ідеальної природи, стосовно яких суб'єкти політики посідають позицію оцінювання, визнають за ними важливу роль у власній життєдіяльності та вважають необхідним володіти ними» [2, с. 101]. Серед політичних цінностей виокремлюють *свободу, рівність, злагоду, мир, права особи, владу, суверенітет, індивідуалізм, колективізм* тощо. Як зазначив С. Хантінгтон, «в усьому світі країни вирішують проблему самоідентифікації. Люди намагаються знайти відповідь на одне з головних питань: хто ми? Як правило, вони відповідають на це питання в контексті своїх найважливіших цінностей. Їхня відповідь зумовлена минулим, релігією, мовою, історією, традиціями і суспільними інститутами» [6, р. 7-10].

На наш погляд, будь-що може набути статус політичної цінності, якщо стане предметом політичних відносин і почне визначати поведінку суб'єктів політики. Політичні цінності є ключовим елементом політичної культури, яка, у свою чергу, детермінує структуру та природу того чи іншого політичним чином організованого суспільства. «Система політичних цінностей, що уособлює політичні інтереси певного суб'єкта політики, становить відповідну політичну ідеологію» [4, с. 101]. Отже, йдеться про особливий вид політичної ідентичності – ціннісно-ідеологічну ідентичність. Особистість може ідентифікувати себе з цілою системою цінностей, тобто певною ідеологією («я – ліберал; консерватор; соціал-демократ; націоналіст» тощо) або лише з окремими цінностями («я – за приватну власність»). «Не є винятком випадки, коли особистість одночасно ідентифікується із окремими несумісними цінностями антагоністичних ідеологій. Усе залежить від її політичних знань та інтересів» [4, с. 102].

Саме через такі феномени подвійної або несумісної ідентифікації особистості у контексті типологічного аналізу політико-ідеологічної ідентифікації ми пропонуємо виділити цілісну та амбівалентну ідентифікацію.

Ідентифікація особистості із несумісними цінностями антагоністичних ідеологій вказує на «амбівалентність свідомості», на яку звернули увагу Є. Головаха і Н. Паніна. Наприклад, деякі прихильники ринкової реформи, з огляду на українські соціокультурні реалії, можуть сумувати за соціалізмом. Коли проринкова орієнтація належить до вищого диспозиційного рівня (ідеологічної ідентичності), ностальгія за

плановою соціалістичною економікою, за суспільно-політичним ладом, коли Україна і Росія входили до єдиного культурного та політичного простору, належить до середнього диспозиційного рівня, а саме до його різновиду (узагальненої політичної ідентичності). Існує також зворотня ієрархія диспозицій індивіда. Наприклад, соціалістичні цінності – ідеологічна ідентичність, бажання мати приватну власність, що виявляється у підтримці відповідних партій – узагальнена політична установка [1, с. 34].

На це ж вказує і Л. Сокурянська, згідно з ідеями якої «у сучасних умовах ціннісні феномени суспільства, соціальної групи й особистості являють собою сукупність різних, часом діаметрально протилежних цінностей і ціннісних орієнтацій (амбівалентність ціннісної свідомості), ціннісних позицій, що суперечать одна одній. У зв'язку із цим ми вважаємо, що в контексті суспільства, що трансформується, більш коректним є використання поняття ціннісне поле (на всіх рівнях соціального: особистісному, груповому, суспільному)» [5, с. 122]. Вводячи поняття «ціннісне поле», Л. Сокурянська виходила з того, що «багато в чому аномічний стан нашого суспільства, відсутність взаємозв'язку, взаємозалежності й взаємозумовленості ціннісних феноменів на всіх названих вище рівнях не дозволяють говорити про їхню системність. Нова ціннісна система українського суспільства тільки починає своє становлення. Процес цей має суперечливий характер. Ціннісна амбівалентність, конфлікт цінностей (часом антагоністичних) нерідко провокують соціальну й соціально-психологічну напруженість у суспільстві. Однак, з іншого боку, саме суперечливість надає ціннісним феноменам динамічний характер, що дозволяє їхнім суб'єктам і носіям швидше адаптуватися до складних умов соціуму, що змінюється» [5, с. 122]. Сьогодні стає очевидним, що така амбівалентність, внутрішній конфлікт цінностей (який часто навіть не усвідомлюється соціальними, в тому числі політичними, агентами) є, скоріше, нормальним станом для сучасного політично маркетизованого та ціннісно багато в чому постмодернізованого суспільства.

Саме діалектичність та амбівалентність ціннісного поля в умовах сучасного українського суспільства задають процесуальність політико-ідеологічної ідентифікації наших співвітчизників, визначаючи її багатоманітність і плинність.

Підсумовуючи викладене нами вище, підкреслимо, що аналіз теоретичних та емпіричних підходів до вивчення феномену політико-ідеологічної ідентифікації дозволив нам сформулювати авторське визначення відповідного поняття. Отже, під політико-ідеологічною ідентифікацією в концептуально-операціональному вигляді ми розуміємо солідаризацію індивіда з політичним лідером, певною політичною спільнотою, ідеологією соціальної групи, ідеями, поглядами, ідеологемами, практиками. З огляду на багатоманітність сучасних ідентифікаційних практик та плинності сучасного політичного процесу (зокрема, його маркетоморфності, економізованості, веберіанської раціоналізованості) ми концептуалізуємо політико-ідеологічну ідентифікацію як процесуальний аспект політико-ідеологічної ідентичності.

Література:

1. Головаха Е. Социальное безумие: история, теория и социальная практика / Е. Головаха, Н. Панина. – К. : Абрис, 1994. – 168 с.
2. Головин Н. А. Теоретико-методологические основы исследования политической социализации / Головин Н. А. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – 288 с.
3. Кутирьова В. І. Політичні орієнтації пострадянського студентства: динаміка та факторна обумовленість : автореф. дис. канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / В. І. Кутирьова. – Х., 2007. – 20 с.
4. Резнік О. Політична самоідентифікація особистості за умов становлення громадянського суспільства / О. Резнік. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2003. – 184 с.
5. Сокурянская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурянская. – Х.: Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, 2006. – 576 с.
6. Huntington S. P. Who Are We? The Challenges to America's National Identity / Huntington S. P. – New York : Simon & Schuster, 2004. – 428 p.